

Germanus Gyula
(1884-1979)

Kiss Dávid Sándor GERMANUS GYULA

Nemzetközi híru magyar orientalista, arab nyelvészeti, kultúrtörténeti író, irodalmár, nyelvész, történész, országgyűlési képviselő, az MTA és tíz arab akadémia tagja. Az irodalomtudomány kandidátusa, doktora. Talán ezekkel a jelzőkkel lehetne egy mondatban bemutatni Germanus Gyulát, de így csupán az üres vázát kapnánk annak hihetetlen gazdag életútnak, ami nem minden földi halandónak adatik meg. A keleti tudományok eme nagy művelőjének szerteágazó tevékenysége mai rohanó világunkban megdöbbentő módon a feledésbe vész. Neve ma már jóformán csak a keletkutatással behatóbban foglalkozók előtt ismert.

Germanus életútja közel egy teljes évszázadot ölel át. Születésekor a monarchia kiegyensúlyozott, termékeny éveit éljük. Ez idő tájt vált az egyesült Buda és Pest félmillióos világvárossá. Modern világunknak éppen ebben a száz évében ment végbe jelentős, visszafordíthatatlan átalakulás; elég, ha a tudományok, a technika hihetetlen mértékű fejlődésére vagy a gazdasági és politikai változásokra gondolunk.

Germanus Gyula 1884. november 6-án, Budapesten született, dolgos polgárcsaládba. Mindkét nagyapja az 1848-as forradalom és szabadságharc idején honvédközkatoná volt. Apja Germanus Sándor (1852-1940) bőrkereskedő, cipőfelsőrész készítő, anyja pedig a német származású Zobel Rozália. 1902-ben érettségizett a VIII. Kerületi Közösségi Főreáliskolában. Már korán megszerette a történelmet eredetiben olvasott franciául és németül, az irodalmi önképző körben is kiemelkedő teljesítményt ért el; *A tűzérhadnagy* c. művével 20 koronás pályadíjat nyert. Gyermekkorától hegedült és gyakran olvasott zenetörténetet. A történelem mellett pedig érdeklődése egyre inkább a Kelet felé fordult.

Egy német folyóiratban keleti városrészletet ábrázoló fametszet keltett benne első, mély benyomást a varázslatos és elérhetetlennek tűnő Keletről. "Lapos tetejű házakat ábrázolt a kép, amelyek közül csak imitt-amott emelkedett ki egy-egy félgömb alakú kupola. A sötét égbolton félhold világított, és hosszúra nyújtotta a háztetőn guggoló alakok árnyékát." Azonnal magával ragadta a látvány; olyannyira, hogy hamarosan maga kezdett el tanulni törökül. De - amint azt *Az Allah akbar* c. könyvében írja - nem magáért a nyelvészetért tanult, az iszlám mentalitásvilágát a "keleti lelket kereste". Az, hogy miként látják maguk a török történetírók a hódoltság korát, már korábban is nagyon érdekelte. Az irodalom volt segítségére tudásszomjának enyhítésében. Azonban hamar rá kellett jönnie, hogy a török nyelv igen sok elemet magába olvasztott egyéb keleti nyelvekből; arabul és perzsául kezdett tehát tanulni.

Tanulmányaihoz először a nagy Ázsia-kutatótól és nyelvésztől, Vámbéry Ármintól kért segítséget, első perzsa nyelvű könyveit is tőle kapta. "Egyik-másik hetilap, a Mesveret (Tanács) és több kisebb-nagyobb hasonló szellemű röpirat állandóan érkezett Vámbéry Ármin címére, Pestre, számos könyv tiszteletpéldányával. Ami nem érdekelte a Professzort, azt egy fürdőkádba dobta az én számomra, és én ebből halásztam ki a nekem tetsző lapokat, könyveket." Így terelődött Germanus Gyula életútja az orientalisztika területére, és élete során mindig ez a megismerni vágyás hajtotta "kelet fényei felé".

Germanus gyermekkori képe

Az érettségi után útja a legközelebbi muzulmán országba, Boszniába vezetett, ahol megízlelhette az iszlámot és a muszlimok vendégszeretetét. Hazatérve beiratkozott a Budapesti Tudományegyetem (1950-től ELTE) Bölcsészettudományi Karára, történelem-latin szakra; Goldziher Ignác iszlám kultúrtörténeti, Kuzsinszky Bálint ókori világtörténeti, valamint Kúnos Ignác török nyelvi előadásait hallgatta. A Keleti Akadémia révén 1903-ban eljutott Konstantinápolyba török nyelvtudásának gyarapítására. Jogot tanult a konstantinápolyi egyetemen, állandó szállást egy örmény család biztosított számára. Törökországban belekeveredett az ifjútörök mozgalomba, ami Abdul Hamid szultán önkényuralmát próbálta megdönteni, és reformokat kicsikarni. Kémkedés vádjával börtönbe került, halálra ítélték, és csak az utolsó pillanatban, az osztrák konzul segítségével szabadult ki és menekült meg az akasztófától. Beutazta Törökország városait, megismerte ezen többnemzetiségű birodalom mindennapi életét, a mozgalom révén pedig hűséges barátokat szerzett. A század eleji Török Birodalom volt fiatalkori álmainak beteljesülése. Hazatérte után, 1905-ben

megjelent első tudományos dolgozata Kúnos Ignác török nyelvkönyvében *A török nyelv arab és perzsa elemei* címmel. Nemcsak Törökországban járt ezekben az esztendőben; hallgatott előadásokat Lipcsében, Bécsben, balkanológiát, archeológiát, német irodalmat tanult. 1906-ban Bécsben kiadták a *Geschichte der osmanischen Dichtkunst* (Az oszmán költészet története) c. tanulmányát. 1907-ben bölcsészdoktorrá (summa cum laude) avatták török nyelv és irodalomból, arab nyelv és irodalomból, ókori világtörténelemből. *Evlja Cselebi a XVIII. századi törökországi céhekről* c. munkájával ösztöndíjat nyert, így három évet (1908-'11) tölthetett Nagy-Britanniában, a British Museum keleti osztályán. Kora egyik legelismertebb iszlámszakértőjének és egyben szeretett tanárának, Vámbérynak ajánló levele sokat jelentett fogadtatásában. Nemcsak munkájában kamatoztatta angol nyelvtudását, hanem angol nyelvkönyveket és szótárakat is szerkesztett. Gyermekkorától vívott és úszott, Angliában az ökölvívásba is belekóstolt, de kedvenc sportága mindvégig a lovaglás maradt; ebben eredményeket is ért el. Itt ismerkedett meg ifjúkori szerelmével Gwendoline-val. Egyetemi éveiről, első utazásairól, élményeiről [A félhold fakó fényében](#) (Kelet varázsa) c. művében számol be.

Ismét itthon; 1912-ben a Magyar Királyi Keleti Akadémia nyelvtanítója, 1915-től a török és arab nyelv tanára. Az I. világháború alatt, 1914-'19-ig a Miniszterelnökségen kap állást. Feladata a külföldi sajtó ellenőrzése. A háború alatt többször jár a Magyarországgal szövetséges Törökországban, kiváló nyelvtudásával segédkezve különleges, titkos küldetésekben. 1915 júliusában a Vörös Félhold (Törökország gyógy- és kötszer ellátását segítő szervezet, a Vöröskereszt mohamedán testvérszervezete) magyarországi alakulatának megbízásából Törökországba utazik, egy, a gyógyszerek mellett titokban fegyvereket, robbanóanyagot szállító szerelvényvel. Törökországban - az itt töltött ifjúkori évek után 10 évvel - megváltozott a helyzet. A szultánt sikerül ugyan letaszítani a trónról (helyébe öccse, Mohamed Resád került), azonban a belső hatalmi viszálykodások, a kisebbségek (örmény, görög, arab, kurd, stb.) lázadásai, az egyre erősödő gazdasági csőd, a felgyülemelő államadóság, a háborús veszteségek (Balkán-háborúk, I. világháború) és a mérhetetlen szegénység miatt egyre rosszabb helyzetbe kerülő ország látványa tárul elé. A fordulatban, 1908-ban az ifjútörök mozgalom élharcosai kerültek hatalomra, a miniszteri székekbe, köztük azok is, akik Germanus legkedvesebb barátai, segítői voltak; csak néhányat említve közülük, Enver pasa hadügyminiszter, Dsávid efendi pénzügyminiszter, Ahmed Riza a szenátus elnöke, Dsemal pasa a szíriai hadsereg parancsnoka, Szulejman Neuman az egészségügy-miniszter és Talaat pénzügyminiszter. Mindegyiküket sorra látogatja, sőt fogadja őt a szultán is, a már idősödő VI. Mehmed (Mohamed), aki Medsidié rendjellel tünteti ki az ifjútörök mozgalomban való tevékenységéért. A Vörös Félhold képviselőjében jelen volt a hadszíntéren a Dardanelláknál, a török sereg oldalán; megsebesült, angol fogságba került, de szabadon engedték. Ekkor ismerkedik meg a hadsereg tábornokával, Musztafa Kemál pasával, aki 1928-ban felszámolja a szultánságot és az új állam, a Török Köztársaság első elnöke lesz Ata Türk (a törökök atyja) néven.

Egy másik alkalommal a Fricsay Richárd vezette honvédszenekar Bulgáriába, Törökországba való lejutását szervezi, vezeti 1918 kora tavaszán. Találkozik Abdul Medsid trónörökösrel és Széchenyi Ödönnel (gr. Széchenyi István fiával). A szultán ez alkalommal Oszmanie-rendjelet adományozott neki. Ott tartózkodása alatt maláriát kap, amit sajnos csak későn ismernek fel nála és csak két év elteltével gyógyul fel teljesen. A háború éveiben Magyarországon is terjedni kezdett a Törökországból származó ún. "turánizmus" (a turáni népek összefogása) elmélete. E tudománytalan, a politikai helyzetből fakadt eszmének Germanus a *Turánban* (1916) adott ultimátumot meggyőző nyelvészeti, földrajztudományi érveivel a turanistáknak, köztük a Turáni Társaság és egyben a Keleti Intézet elnökének, gr. Teleki Pál miniszterelnöknek. 1920-ban, kétévnnyi megfeszített munka után jelent meg másik e témához kapcsolódó könyve *A föld és faj hatása a történelemben*, amelyben "megcáfolta a tudománytalan és szemléletből eredő fajelméleteket és a gyűlölet szülte nacionalista hírvéreseket". 1918-ban a Keleti Akadémia rendes tanárává nevezték ki; és ebben az esztendőben vette el első feleségét a lőcsei származású Hajnóczy Rózsát (1892-1944).

1921-ben a felszámolt Keleti Akadémiáról a Budapesti Tudomány Egyetemből kivált, önállósult Közgazdaságtudományi Egyetemre (később József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem), annak Keleti Intézetébe került; mint intézeti tanár török, perzsa, arab nyelvi és iszlám művelődéstörténeti előadásokat tartott. 1925-ben jelent meg török nyelvtankönyve - azonnal elkapkodták. 1926-ban John Galsworthy ajánlásával a Magyar Pen Club titkárának választották, majd 1928-ban ő szervezte meg a bolgár és 1934-ben az egyiptomi Pen Clubot is. A török kulturális átalakulás készítette két francia nyelvű tanulmány megírására: *La civilisation turque moderne* és a *Pensées sur la révolution turque* (A török forradalom 1928), amelyek Kemál Ata Türk szerepét ismertetik a török történelemben. Ezen írásainak köszönhető az új török kormány meghívását 1928-ban. Ez alkalommal azonban csalódnia kellett ifjúkori Törökországában; úgy érezte, a mind gazdaságilag, mind szellemileg fejlődő ország egyre inkább európanizálódik (gondoljunk többek között a latin betűk bevezetésére, az európai ruházat terjedésére), felveszi a nyugati világ hajszolt munkatempóját és ezzel a török nép veszít kultúrájából, identitásából, keleties fényéből. Csalódottsága miatt hamar megszakította útját; de így módja volt bejárni Bulgáriát, Macedónia egyes háborús térségeit, találkozott Vapcarov macedón vezérrel, valamint neves bolgár és szerb írókkal Szófiában, majd Belgrádban. Hazaérkezvén alighogy leült budapesti íróasztalához, és folytatta egyetemi munkáit, újabb külföldi út következett.

Általános történelmi, politikai, irodalmi és művelődéstörténeti ismeretei az iszlámról, a mohamedán országokról újabb nagy lehetőséget kínáltak számára: 1928-ban az indiai Kalkuttába hívta Rabindranath Tagore Nobel-díjas, hindu költő és író, és felkérte, hogy az elnöksége alatt álló, Nizam-ul-Mulk által alapított szantiniketáni egyetemen szervezze meg az iszlámtörténeti tanszéket és legyen annak első professzora. Feleségével, Hajnóczy Rózsával három évet töltött Bengáliában (akkor még India része, csak 56-tól Pakisztán, majd Banglades). Ez a három év nagy hatással volt rá. Megismerhette az iszlám vallás és a

Rabindranath Tagore santiniketáni palotája

Rabindranath Tagore-ról

hindu nép együttélését, az európaiaktól merőben eltérő klímájú földrésznyi ország ősi mitológiáját, társadalmi felépítését, a felbomlóban lévő kasztrendszer, számtalan népcsoportját, kultúráját, vallásainak összefonódását és nem utolsósorban természeti szépségeit. A szabad ég alatt oktatta egyre sokasodó tanítványait. Teleki Pál miniszterelnök felkérte, hogy Indiában való tartózkodása alatt kutassa a munda és a maori nyelvek eredetét, fejlődését, és vizsgálja meg esetleges magyar nyelvvel való rokonságukat. Előadásokat tartott a lucknowi, lahorei, daccai egyetemeken. 1930 decemberében Delhibe hívták. A delhi mohamedán egyetem falai között folytatta munkáját. Így megismerte az egyetem rektorát, a nagy tudású, muzulmán Zakir Huszeint, aki 1967-től India köztársasági elnöke lett. Ekkor már a *Korán* tanai szerint élt. Így részt vehetett Sah Dshán delhi nagy mecsetében a pénteki imákon. Egy alkalommal a szertartás végéhez közeledve a szószékhez vezették. Beszéde magával ragadta a mecset közel 5000 fős imádkozó hívőseregét; olyannyira, hogy sietve kellett

távoznia, nehogy a hívők szeretetük jeléül ölelésükkel megfojtsák vagy elsodorják. Germanus beszédének híre elterjedt az egész mohamedán világban, napilapokban vezércikkek jelentek meg róla, hívők százai látogattak el szerény lakásához, azért, hogy kikérjék véleményét. Élményei és a történetek hatására végleg megváltozott hátralévő élete. Megért benne az elhatározás, hogy felveszi az iszlám hitet és eljut Mekkába, elvégzi a zarándoklatot, amit minden igaz hívő muzulmán életében legalább egyszer köteles elvégezni. Nevét ő maga választotta: Abdul-Karim, a "Kegyess Isten szolgája". A füledt bengáli nyarakat nem töltötte az egyetemen. Feleségével először a Himalájának vágtak neki, majd Kasmír völgyeit járták be. Indiai tartózkodása alatt tanítványainak köszönhetően módja volt találkozni a hindu állam vezéregyéniségével, Mahátma Gandhival. Indiai éveinek könyvtermése *A mai India* (1933) és *az India világossága* (1934), amelyekben India történelmét, a korabeli angol gyarmat politikai vonulatait, ezen belül Mahátma Gandhi személyiségét és életútját ismerteti.

1934-ben hosszabb utazást tett a Közép-Keleten; Egyiptomban, Szaúd-Arábiában. Összesen több, mint 4000 pengőt kapott a Közoktatásügyi Minisztériumtól, az Egyetemtól és Budapest polgármesterétől. Nem kis nehézségek árán jutott ki Egyiptomba, Anglián át. Londoni kitérője alkalmával találkozott az első világháború egyik legnevezetesebb hőseivel, Lawrence ezredessel. Egyiptomban író ismerősei segítségével és Zawáhirí nagysejk szívét meglágyítva pár hónapot tölthetett a világszerte híres, ezer esztendő kairói Azhar-mecsetiskolában (alapítva 972-ben). Nyomor, piszok, bűz, és trahoma (vakuláshoz vezető, fertőző szembetegség) jellemezte új helyét, ahol minden egyes diáknak meg kellett küzdeni a napi betevőért. Módja volt belekóstolni a több száz éve változatlan korántanításba, a helybeliek mindennapjaiba. Személyes ismerősök, íróbarátok révén megismerhette a kibontakozó egyiptomi irodalmat és kiemelkedő művelőit, akik: Táhá Huszein, Abdullah 'Enán, Abdul Qádir al-Mázíni, Mahmud Tejmúr, Ibráhím Nádzsí, Taufiq al-Hakím, Abbasz al-Akkád, Sauki Amin, a tudományos akadémia titkára, Huszein Hejkel filozófus. 1935-ben az első európaiak között jutott el a mohamedánok szent városába, Mekkába és végezte el a zarándoklatot (hadzs). Akkoriban ez még nem kis veszéllyel járt; ha gyanúba került volna, hogy esetleg kém, vagy gyaurlak turista akár meg is ölheték

volna a felbőszült hívek. A nehéz helyzetekben kisegítette leleményessége, határozott fellépése és

töretlen hite az egy igaz Istenben. Titokban gyufaskatulya méretű gépével fényképeket, részletes leírásokat készített falfeliratokról, nyugaton sosem látott dokumentumokról a nagyvilág, a nyugati orientalista társai számára. Még a szent követ is módjában volt szemügyre venni és középiskolai ásványtani ismeretei alapján eredetére következtetni. Fehér, az egész testet elfedő ruhája alatt minden keleti útja alkalmával ott hordta azt a nemzeti lobogót, melyet még indiai éve alatt függesztett ki szobájuk falára, hogy így csillapítsa honvágyát; Germanus Gyula életét az iszlám tudománykörének szentelte, de egy percre sem felejtett el magyarnak lenni; mindig is büszke volt magyarságára. Különösen nagy megtiszteltetés volt számára, hogy hivatalos lett Abdul Azíz ibn Szaúdhoz, Szaúd-Arábia uralkodójához, a Szaúd-dinasztia megalapítójához. A zarándoklatot teljesítve Medinába látogatott, a Próféta sírjához, de a kétheti sivatagi karavánút, a 60 fok feletti hőség annyira megviselte akkorra már amúgy is kimerült szervezetét, hogy magas lázzal ágynak esett és több napra eszméletét veszítette. Meg kellett szakítania tudományos munkáit. Fáradalmait Athénban pihente ki. A viszontagságok ellenére elérte célját, hadzsi

(zarándoklatot elvégzett muzulmán) lett. Eme, kalandokban gazdag utazását az *Allah akbár!*-ban tárja az olvasóközönség elé. Ez először 1936-ban jelent meg és nagy sikert aratott; legismertebb munkáinak egyike. Azóta 6 magyar kiadást ért meg, több idegen nyelvre, köztük olaszra, németre is lefordították. Első magyar kiadása ma már könyvritkaság. Keleti útját követően többször repült át Angliába, hogy előadásokat tartson tapasztalatairól, élményeiről.

Mivel betegsége miatt olyan hirtelen ott kellett hagynia Medinát, tudományos munkáját befejezetlennek érezte. Úgy gondolta rajta kívül senki sem hatolhat be Arábia szent területeire. A visszatérés lehetősége viszont egyre nehezebbé vált a kiéleződő háborús helyzet, Magyarország diplomáciai kapcsolatainak akadozása miatt. Végül 1939. szeptember 23-án elindulva Budapestről a *Kassa*, majd egy kisebb hajótörés után a *Duna* nevű hajón, matrózként jutott le a Boszporuszon át Alexandriába. Ekkor 55 éves; ő maga írta, "Én voltam a világ legöregebb hajósina", sőt helytállásáért még kitüntetést is kapott. Egyiptomba érve meglátogatta író-, tudósbarátait. Megjárta Libanont, Szaúd-Arábiát, majd Mekkában, Medinában, Badr városában elvégezte kutatómunkáját és második zarándoklatát. Mivel első útja alkalmával megismerte a szaúdi arabok királyát, így már királyi vendégként tehetett dolgát. Egyik arab barátjának hosszas unszolására annak vadászgépére is felült. Első európaiként hatolt át karavánnal a Dsadak- és a Ghureir-vádin, Rijád felé. Az emberpróbáló út 28 napig tartott. Egy borzasztó homokviharban még élelmüket és ivóvizüket is elvesztették, és már nem volt más "táplálék" csak az egyre legyengültebb tevék ürüléke, az elhullottak húsa és vére. Miután három napig semmiféle vízhez nem jutottak, Germanus négy napra elvesztette eszméletét; társai már-már lemondtak róla, de végül elérve a Hamellie oázist megmenekült. A megpróbáltatások emlékét egy kövé száradt pogácsa őrzi, amit Germanus rejtett el Koránja mellé a sivatagban. Második közel-keleti útjáról *A félhold fakó fényében* (Kelet varázsa) olvashatunk.

1941-ben elhunyt gr. Teleki Pál, a Keleti Intézet igazgatója; a posztot ezután Germanus töltötte be. 1944-ben született *Az arab szellemiség megújítása*. Ez a tanulmánya teljes terjedelmében olvasható a *Gondolatok Gül Baba sírjánál* c. válogatásban.

A '40-es évek elején két tragédia is érte: a világháború kitorrése és felesége

öngyilkossága (1944). Ez annyira megrázta, hogy több évre visszavetette tudományos munkáját.

1946-tól a Keleti Intézet rendes (egyetemi) tanára. 1948-tól az Olasz műveltség és gazdaságpolitikai tanszék igazgatója. Már korábban is több, olasz nyelvű műve, publikációja is megjelent (legjelentősebb ezek közül a *Sulle orme di Maometto*, Milano, 1938). Még ez év végén megszüntették a Keleti Intézetet és ezzel az intézet fejlesztésének lehetősége végleg füstbe ment, hiába voltak Germanus nagyszerű javaslatai. 1949 novemberében a Pázmány Péter Tudományegyetem (1950-től ELTE) Bölcsészettudományi Karának, Németh Gyula vezette Török Filológiai Tanszékére került (1955-től professzor). 1954-ben kezd írni a nagy arab költő, Ibn Rumi élettörténetét. 1958-tól 1966-ig országgyűlési képviselő; ekkor került át a megalakuló Arab Irodalmi és Művelődéstörténeti Tanszékre; a tanszék vezetőjévé választották és posztjából nyolcvan éves korában, 1964 augusztusában mentették fel. Összesen ötvenhat évig tanította a török, perzsa, arab nyelv irodalmát és az iszlám művelődéstörténetét. 1962-ben megjelenik *Az arab irodalom története* c. könyve, melyben végigveszi az arab irodalom korszakait az ókortól napjainkig, és amelyben fény derül nagy kortársköltőkkel, írókkal való szoros, baráti kapcsolataira.

1966-ban megjelent *Kelet fényei felé* című szintén nagy sikert aratott és négy kiadást megért könyvében az 1955-től '65-ig terjedő időszak utazásairól számol be. A Kairói Tudományos Akadémia, az alexandriai, a kairói, a damaszkuszi és nyolc indiai egyetem meghívását elfogadva 71 évesen vágott neki egykori tanítványával és egyben második feleségével Kajári Katóval (1903-'91) a fásasztó utazásnak, hogy előadásokat tarthasson az iszlám művelődéstörténetéről angol és arab nyelven. 1957. december 30-án került sor székfoglaló beszédére a Kairói Tudományos Akadémián. Egyiptomban nem csak író barátai fogadták nagy szeretettel; tiszteletére "Germanus-hetet" rendeztek, arab nyelvű előadásaival nagy sikert aratott. Dina, jordáni királyné a Kairóhoz közeli meádi lakosztályában, Talál szaúdi herceg, pedig modern, dúsgazdagon felszerelt lakóbárkáján fogadta Germanust. Újra bejárta India nagyvárosait (Bombay, Delhi, Aligarh, Patna, Agra, Hyderabad, Kalkutta, Lucknow, Santiniketan) felelevenítve fiatalkori élményeit, elfogadta Dzsavaharlal Nehru, India akkori miniszterelnökének meghívását. Tanúja az iszlám országok gyors ütemű fejlődésének, társadalmi átalakulásának. 1961-ben meghívásra előadásokat tartott a fezi, rabati egyetemeken. 1967-ben Bagdadba utazott az akadémia székfoglalójára, az iszlám története Magyarországon volt az előadásának a tárgya. Meghívták az iraki főváros alapításának 1200. évfordulója alkalmából rendezett nagyszabású ünnepség sorozatra.

1965. március 15.-én váratlanul szaúdi követ érkezett Budapestre Germanushoz. A szaúdi Fejszál király, a szaúdi kormány feje az egész arab világ által elismert orientalista tudóst Mekkában várta, a zarándoklat alkalmából összehívott nagyszabású iszlámkonferenciára, ahová a mohamedán világ legkiemelkedőbb tudósai voltak hivatalosak. A meghívást természetesen elfogadta. Ekkor tett harmadszor is zarándoklatot a Kábánál. Szokás szerint 7-szer kell körüljárni a Kábát, majd ugyancsak hétszer végigfutni a Szába és Márva dombok közt, Ibn Szaúd díszes oszlopsora árnyékában; mindezt mezítláb, tűzforró márványlapokon, száz meg százezer zarándok sodrásában. Germanus számára ez iszonyú megpróbáltatás volt túl a nyolcvanadik évén.

Egészen 1979-ben bekövetkezett haláláig dolgozott. 1979. november 7-én hunyt el egy nappal lépve be 96. évébe. "Két nap választotta el 95. születésnapjától. Egy kívánsága volt, hogy megérje *Az arab irodalom története* harmadik kiadását. Kívánsága teljesült. A gyors tempóban kinyomott első nyomdai példányt még kezébe vehette." Angliából postán megkapta a kedves tanárától, Vámbéry Árminről szóló angol nyelvű kiadványt is, melyhez tucatnyi anyagot küldött. Halála előtt két nappal éjjel hirtelen megszólalt a régi hangján: "Üzenni akarok! Üzenni akarok!" Kórházi ágyán felesége jegyezte fel utolsó szavait: "Hitem, hogy a világegyetemet erkölcsi erő hozta létre, és az önzetlen

szereket tartja fenn. Szépség és jóság az emberi élet célja. Ez a meggyőződés vezérelt egész életemben, és az a kívánság, hogy a nagy szellem árnyékában jobblétre szenderülve pihenjek meg. A szeretet az élet célja, nem a gyűlölet és a kapzsiság. Életem egyetlen zavartalan boldogsága Katókám volt, az én ihletem. Hálával és szeretettel halok meg, és a túlvilágon várom őt, a nagy szellemek árnyékában. Ott fogok pihenni. Mert az esztétika és etika, a művészet és a jóság az erő, és nem a gyűlölet. A halál végső jutalom egy büntetlen élet után, amelyben senkinek nem ártottam. Mindenkin segíteni akartam. A szellem és az igazság érvényesítése az ember kötelessége. A szépséget és a jóságot az emberek társaik javára fordítják. Minden tudomány, ha igaz, hasznos. Az emberi élet célja nem a karrier, hanem a családi boldogság. Mindig a közre, embertársaimra gondoltam, sohasem voltam karrierista. Folytattam tanáraim munkáját, szeretettel és kegyelettel gondolok reájuk..."

"Ez volt utolsó üzenete. Utána fáradtan elhallgatott. Reggel már nem beszélt folyamatosan, csak olykor szólalt meg. November 6.-án, születésnapján ellepték a táviratok, levelek, és köszöntötték személyesen a Külügyminisztérium és az Oktatásügyi Minisztérium képviselői. És öt órával később - november 7-én hajnalban - elment közülünk örökre. És azóta? Papír, írás, dokumentum! Elárvult otthon. Elárvult könyvtár. Elárvult tanítványok itthon és szerte a világban. És ha csak egy emberrel is, de árva Magyarországon. Egy nagyon hűséges fia ment el a nagy Csönd felé. És soha-soha már nem jön vissza többé Keletről..." (Germanusné Kajári Kató, *Kelet vándora*)

A Farkasréti temetőben helyezték végső nyugalomra. 1979. november 19-én mohamedán szertartású temetésén jelen voltak a magyar tudományos közélet jelentős személyiségei, arab országok diplomáciai képviselői. Sírja a "a mohamedánoknál szokásos, turbánt jelképező fejdísszel ellátott oszlop", melyen a Korán első sorai (fātiha) olvashatók.

"Germanus Gyula sírjánál: Muzulmán sírt nagyon nehéz találni európai országokban. Ennek az oka az, hogy a vendégmunkásként vagy egyetemistaként ideérkező muszlimok olyan biztosítást kötnek, amely szerint haláluk után földi maradványaikat a biztosító cég hazaszállítja. Budapesten, a Farkasréti temetőben azonban van egy sémita jelekkel írt kő, amely a nagy iszlámkutató Germanus Gyula sírját rejt. Vajon miért nincsenek rajta sohasem virágok, vajon hogy történt a temetés..." (Pásztor Zoltán, Petőfi Rádió). Csak a hozzá legközelebb állók szólították török becenevén Baba efendinek (atyámuram).

Tudományos munkásságának elismerése Magyarországon és a nagyvilágban: 1952-ben a nyelvészeti tudományok kandidátusa, majd 1958-ban a nyelvészeti tudományok doktora. Tagja a Magyar Tudományos Akadémia Orientalisztikai Bizottságának, valamint a Kőrösi Csoma Társaságnak. A Közép-Ázsia Kutatására Alakult Nemzetközi Bizottság, a Német Keleti Társaság és a Magyar Turáni Társaság tiszteltbeli titkára. Halálakor már tíz arab akadémia tiszteletbeli tagja volt; köztük a kairói (1956-tól), bagdadi (1967), damaszkuszi (1966), ammani tudományos akadémiának. Tagja az egyiptomi arab akadémia néhány fős arab szótárbizottságának, melynek célja a világnyelvekből átvett idegen szavak arab nyelvre való átültetése, az új kifejezések elterjesztése és a nagy, 1 millió szavas arab szótár megalkotása. Továbbá tagjai közé választja a Magyar Írók Szövetsége, az Arab Írók Szövetsége (1957), a római Accademia del Mediterraneo (1952), az Accademia Leonardo da Vinci (1973), a londoni Institute for Cultural Research és a delhi Indian Institute of Islamic Studies. Az UNESCO tagja. Munkái rendszeresen jelentek meg a Budapesti Szemle és a Keleti Szemle hasábjain, a bécsi rádióban pedig éveken keresztül tartott előadásokat. A Magyar Televízió archívumában megtalálható Kardos István vele készített riportfilmje a '70-es évekből.

Örökébe lépő tanszéki utóda, Czeglédy Károly professzor így emlékezik meg róla: "egyre jobban behatolt a mohamedán teológia és általában a mohamedán gondolkodás rejtelmébe... az iszlámot kritikailag is szemlélte, nagy hatású tanára lett a modern iszlámkutatásnak. Tanítványai közül többen maguk is ismert

tudósokká váltak és sokszor tettek tanúbizonyságot arról, hogy mit jelentett számukra Germanus Gyula tanítása... Germanus Gyula először adott részletes képet az arab irodalomról Magyarországon, tudósoknak és laikusoknak egyaránt... bizvást elmondhatjuk, hogy tudósi és professzori működése a magyar arabisztika történetében rendkívüli jelentőségű. Munkásságát Keleten és Nyugaton egyaránt értékelték." Lokesh Chandra indiai tudós ekképpen méltányolja: "A magyar orientalisták közül egész Indiában és számomra is jól ismert név Germanus Gyuláé, aki a mi világunkat először ismertette meg az iszlám és általában a vallás tanulmányozásának kritikai módszerével, és először juttatta az indiai mohamedán kutatókat olyan felismerésekhez, amelyek megteremtették a mohamedán gondolkodás ottani, haladó irányzatának alapjait." Mahmúd Tejmúrt idézve "Germanus professzor hosszú utazásai során mélyebbre hatolt az iszlám kultúrájában, mint bármely elődje. Tudományos feszültsége mellett nem tévesztette szem elől a gyakorlati élet követelményeit... Mi, arab nyelvű népek, tisztelettel, csodálattal és szeretettel igyekszünk némileg viszonzni azokat a nagy szolgálatokat, amelyeket kultúránknak és népünknek tett. Egyedüli európai tagja a kairói, a bagdadi és a damaszkuszi tudományos akadémiáknak és ezek büszkesége." "Germanus nem a dolgozószoba csendjében alkotó szobatudós volt, hanem nagy felfedező-utazó elődeinek, Kőrösi Csomának, Vámbérynek szellemi örököse, munkájuk folytatója, akit elsősorban a tudományban rejló kaland vonzott: sokoldalú érdeklődésű orientalista, aki az iszlám világában éppúgy otthon volt, mint a török vagy indiai történelemben és kultúrában. Belülről, a valóságban akarta megismerni a Keletet és népeit, hogy velük azonosulva, de ugyanakkor az európai racionalizmus és korszerű tudományosság eszközeivel világítsa meg számunkra e különös és ismeretlen világot."

Végül felesége szavait felelevenítve: „Maradhatott volna Angliában, hiszen nyelvtudása és speciális mélyreható orientalisztikai ismeretei lehetővé tették volna, hogy képzettségének megfelelő álláshoz jusson. Ám ő hazajött Magyarországra. Nem volt olyan kísértés életében, sem anyagi, sem érzelmi, hogy elhagyta volna hazáját."

Germanus Gyula rendkívül büszkén beszélt világszerte ismert nagynevű emberekkel való találkozásairól. "Megfordultam szegény emberek házaiban, beduinok sátraiban is, s ha a sors akarta, fejedelmek is fogadtak vendégül. [...] A török szultán, Mohamed Resat külön kihallgatáson fogadott, mert én voltam az egyetlen külföldi, akivel törökül tudott beszélni. Fogadott Enver pasa hadügyminiszter. 1934-ben Abul-Aziz Ibn Szaúd, a Szaúd-dinasztia megalapítója látott vendégül. Indiában kapcsolatba kerültem Motilál Nehruval, majd fiával, Dzsaváhárlal miniszterelnökkel, Radhakrisnan indiai államelnökkel, a perzsa sahhal, és az író Nazim Hikmettel, aki később jó barátom lett." Ismerőse volt Gandhi, Kishen Pershad maharadzsa, Zakir Huszein, Ata Türk, Táhá Huszein, Tagore, Lawrence ezredes és Fejszál király. Rendkívül sokat utazott: "Európa minden országát ismertem és laktam Norvégiában, Svédországban, Dániában, Belgiumban, Franciaországban, Spanyolországban, Németország városai mind meghitt ismerőseim. De Olaszország földje, levegője és népe szívemhez nőtt. Hetekig utazgattunk keresztül-kasul városain, és felkerestük az eldugott festői falvakat, ahol eredeti tisztaságban él az olasz népi lélek." Tanult Ausztriában, Törökországban, Nagy-Britanniában, Németországban később előadásokat tartott Egyiptomban, Irakban, Marokkóban, Szíriában, Finnországban; Bulgária, India, Szaúd-Arábia, Líbia minden táját bejárta, "Majdnem minden télen Kairóban és Damaszkuszban vagyok. Eloatásokat tartok és részt veszek a szótárbizottság munkájában." Nyelvtudása sem lebecsülendő. A németet, a franciát szinte anyanyelvként hozta magával, és természetesen a latinnal is boldogulnia kellett, ha tovább akart tanulni. "Mikor egyetemre kerültem, már folyékonyan olvastam törökül és kissé tudtam perzsául, de sokkal kevésbé arabul." Egyetemi éve alatt tökéletesítette török tudását, jól megtanult perzsául, azeriül. Német, angol, török, nyelvkönyveket, szöszedeket szerkesztett; olaszul, franciául publikált. Értett spanyolul és jártas volt a szláv nyelvekben is. Mivel több évig élt Skandináviában ezeken a nyelveken sem lehetett eladni. Azonban szakterülete az iszlamlológia, amihez kulesfontosságú volt az írott klasszikus arab nyelv és számtalan, az arab birodalmak terjedése révén kifejlődött, az írottól gyakran merőben eltérő beszélt dialektus. "Nyolcvanhat éves korában már azzal büszkélkedett, hogy közel hatvan arab nyelvjárást ismer és lektorál." Arabra fordította Arany Jánost, Petőfi Sándort, József Attilát, Tompa Mihályt, Ady Endrét. Élete főműveként megjelentette Madách Imrének *Az ember tragédiáját* arabul.

Ahogy Kardos István mondta volt, Germanus azon kevesek közé tartozik, akik mérhetetlen gazdag életet éltek.

A világhálón található Gergely Attilának egyik írása a világhírű polihisztor, Afrika kutató, autóversenyző, sportrepülő Almásy László grófról (1895-1951). Ennek az írásnak is egy részlete hozzájárul ahhoz, hogy közelebbről megismerhessük Germanus Gyulát.

Almásy László gróf "1944 novemberében a mai Bartók Béla út 28. sz. alatti lakásában zsidókat bújtatott. A nyilasok nem mertek egy német őrnagyot (Almásy Burgenlandban született) zaklatni. Budapest ostroma után az NKVD letartóztatta, de mivel kiváló orosz nyelvtudásával tolmásként jól hasznosította magát, 6 hét múlva elengedték 1945 március-júniusban a magyar rendőrség háromszor, tartóztatta le különböző rosszindulatú feljelentések alapján.

1946. november 16-án nyilvános tárgyaláson tárgyalta először a népbíróság a háborús és népellenes bűncselekményekkel vádolt Almásy László ügyét. Előtte megszervezte a szombathelyi ÁVO, majd a katonapolitikai osztály kínvallatását. Almásy mellett a terror légkörében senki, még befolyásos rokonai, barátai sem mertek tanúskodni. Egyetlen ember állt ki mellette. Germanus Gyula, a zsidó származású, mohamedán hitre tért, világhírű orientalista tudós. Germanus nem felejtette el, hogy az 1930-as évek elején a szaharai mentőosztágot Almásy vezette, amikor gépkocsija bedöglött a sivatagban és eltűntnek nyilvánították.

Germanus tanúnak jelentkezett, de a népbíróság elutasította. Ekkor Germanus professzor felkereste egyik egykori diákját a Keleti Akadémiáról, Rákosi Mátyást. Rákosi utasította az ügyészt, hogy Germanus tanúként szerepeljen, és fellépése megtette a magáét. Ezt úgy értelmezték, hogy Rákosi ellenzi a büntetőpárt. Germanus a védelem tanújaként lépett fel a második tárgyaláson 1946. november 23-án, és ekkor Almásyt a vádak alól felmentették. Mellesleg az ügyész bizonyítékként úgy vette igénybe a *Rommel seregénél Líbiában* c. könyvet, hogy azt nem is olvasta el. Almásyt mégis azzal vádolták, hogy náci kém volt. A győztesek egyébként sehol nem ítélték el egyetlen német felderítőtisztet sem. Almásy nem kémkedett, egyenruhát viselő felderítő volt."

Nemcsak Rákosi volt Germanus professzor egyedüli közismert tanítványa; az ELTE-n két évig az ő padjait koptatta Antall József is, a rendszerváltás utáni első, szabadon választott miniszterelnök. "Az életmű egésze tiszteletet parancsol, az esszéiről és elbűvölő előadó szövegében azonban gyakran feloldódott, láthatatlanná vált a szigorúbb tudomány. Széles körű és bőven áradó irodalmi munkásságában bizonyára megtalálható az a tudományos matéria, amelynek a kialakult követelményrendszerhez alkalmazkodó összegzésével megalkothatta volna a nagy tudományos szintézist. Életművéből ez a "nagy" mű azonban hiányzik." (Antall József)

Jelenleg a Magyar Földrajzi Múzeum (2030 Érd, Budai út 4.) birtokában van teljes tudományos hagyatéka. Nevét a Margit híd budai lábánál elterülő park is őrzi, szobrát 1987-ben avatták. Magyarországon működik egy az ő közreműködése révén létrejött, kis létszámú, nem fundamentalista irányzatot követő muszlim közösség, aminek első főmuftija is ő volt egyben. Germanus évtizedekig küzdött az utolsó budai pasa, Gül Baba türbéjének restaurálásáért, környezetének rendezéséért. A harcos bektasi rend nagy tiszteletnek örvendő dervisének emelt síremlék ma ismét régi fényében pompázik. Ma ez a rózsadombi emlékmű "az egyetlen mohamedán zarándokhely a Nyugat kultúrvilágában".

Tucatnyi könyv és számtalan publikáció őrzi munkásságát. Nem egy ismertebb külföldön, mint idehaza. Néhány munkáját csak töredékben, vagy egyáltalán nem adták ki (pl. *Az oszmán állam megalakulása*, melynek megjelent része *A török forradalom*)

Főbb művei:

Evlija Cselebi a XVII. századbeli törökországi czéhekről (Bp., 1907);

Schidlof 1000 szó gyakorlati módszerének angol nyelvtanában előforduló ezer szó magyar-angol zsebszótára (Latzkó Hugóval, Bp., 1911; új, javított kiad., Bp., 1939);

Schidlof gyakorlati módszerének magyar-angol zsebszótára. Magyar-angol és angol-magyar rész (I-II, Bp., 1913); Turán (Bp., 1916);

Az angol nyelvnek szóban, írásban és olvasásban tanító nélkül való elsajátítására... (Bp., 1916);

Az arab nemzeti kérdés (Bp., 1917);

A föld és a faj hatása a történelemben (Bp., 1920);

Az oszmán állam megalakulása (Bp., 1921);

Török nyelvtan (Bp., 1925);

Gondolatok Gül Baba sírjánál (Bp., 1928);

Pensées sur la révolution turque (Bp., 1928); Lecture on Turkish Popular Literature (Lahore, 1931);

Modern Movements in Islam (Calcutta, 1932);

A mai India (Bp., 1933); The Role of Turks in Islam (I-II, Hyderabad, 1933-34);

The Awakening of Turkish Literature (I-II, Hyderabad 1933);

India világossága – Mahatma Gandhi (Bp., 1934);

Allah Akbar (Bp., 1936);

Arabia, Szíria és Mezopotámia felfedezése és meghódítása (Cholnoky Jenő: Európa, Kisázsia, Belső- és Kelet-Ázsia, Bp., 1938);

Sulle orme di Maometto (Milano, 1938); Az arab szellemiség megújítása (Bp., 1944);

Mahmoud Teymour and Modern Arab Literature (London, 1950);

Sources of the Arab Nights (London, 1951);

Unknown Masterpieces of Arab Literature (Hyderabad, 1952);

Causes of the Decline of Islamic Peoples (Lahore, 1953);

Arab Geographers (London, 1954);

Bayna Fikraini (Damaszkusz, 1956);

A félhold fakó fényében (Bp., 1957);

Trends of Contemporary Arab Literature (I-II, London, 1957-58);

Arab költők a pogánykortól napjainkig (válogatta, bev., jegyzetekkel ellátta, Bp., 1961);

Az arab irodalom története (Bp., 1962; 2., átdolgozott, bővített kiad., Bp., 1973);

The Berber-Arab Literature of Marocco (Hyderabad, 1964);

Kelet fényei felé (Bp., 1966);

Ibn Khaldoun, the Philosopher (Bahore, 1967);

Arab poets and critics (Delhi, 1967);

New Arab Novelists (Lahore, 1969);

Gondolatok Gül Baba sírjánál. Művelődéstörténeti tanulmányok (válogatta, szerk., az utószót írta Antall József, Bp., 1984).

Germanus Gyuláról olvashatunk felesége, Germanusné Kajári Kató a Kelet vándora (Visszfény, 1985) című visszaemlékezésében.

A magyar irodalom egy további jelentős művét említik nevével kapcsolatban: G. Hajnóczy Rózsa Bengáli tűz (1943) című egyedülálló, műfajalkotó kötetete. A mű lényegében Germanus és felesége 1929-'32-es indiai élményeit dokumentálja. Eredetileg naplóként íródott, kiadott formájában hiteles tudományos útleírás és egyben "egzotikus háttérbe állított regény, melynek gerincén egy szerelem története húzódik végig". Európai szemszögből tárja elénk a korabeli Bengália, illetve India mindennapi életét, mitológiáját, társadalmi felépítését.

حاجی عبدالکریم جبرائیل
sajátkezű aláírása arab betűkkel